

# Ålands flora

Från botanisk synpunkt har Åland inte utövat särskild lockelse bland svenskar. Flora, vegetation och landskap påminner i mycket om Roslagen. Den väldiga övärlden som ingenstans har en motsvarighet är för de flesta ganska svåruppnäelig, trots goda förbindelser mellan de flesta bebyggda öar. Men från finländsk utgångspunkt är det annorlunda. Åland är det enda större finländska landområde som faller inom den boreonemorala växtgeografiska zonen, alltså den zon i vilken eken förekommer spontant och som i östra delen av vårt land anses nå ungefär till Dalälven. Åland skulle därmed botaniskt sett kunna framstå som ett finländskt Skåne, och det stämmer väl i någon mån, men berggrund och jordmån bidrar inte till att öka klimatets gynnsamma effekt på florran. Den sura röda rapakivin som varje besökare noterar dominerar Fasta Åland och även i övrigt förhärskar sura urberg.

Ändå finns ett trettio-tal av Finlands kärllväxter bara på Åland och ännu många fler är mer eller mindre vanliga där, men har mycket begränsade förekomster på det finska fastlandet. Särskilt lövängarna och havsstränderna har lockat finländska botanister och omfattande skrifter har publicerats, men någon sammanfattning av Ålands växtvärld har inte förrän nu sett dagens ljus.

”Ålands flora” av Carl-Adam och Eeva Hæggeström är därför synnerligen välkommen, särskilt som det är en grundlig, innehållsrik och vacker bok. Författarna är välkända Helsingforsbotanister, sedan några år pensionerade – Carl-Adam från den svenskspråkiga professuren i botanik vid Helsingfors universitet, Eeva från ett lektorat i biologi och geografi.

Florans huvuddel – 360 av bokens 436 sidor – ägnas arterna. Boken inleds med ett antal kortfattade men välskrivna och informativa allmänna kapitel. Av förordet framgår att detta är

mycket mer av ett ”fåpersoners-verk” än vad svenska provinsfloror numera brukar vara. Många bidragsgivare avtackas visserligen, men några inventerande skaror har inte uppbådats och vore svårt att få fram på Åland. Floran bygger på författarparets iakttagelser sedan 1964, då Carl-Adam och snart också Eeva kom till Nätö biologiska station strax söder om Mariehamn, en plats där hav och löväng förenas i det kanske förnämsta kulturlandskap man kan se på Åland. Först under 2000-talet har författarna haft möjlighet att mer systematiskt genomöka florran och besöka tidigare försummade områden.

Själva inledningen omfattar fem avsnitt. ”Åland – övärld på fast grund” betonar urberget, men också kalken som nästan uteslutande finns i moränen. Västligaste Åland påminner om Norduppland med kalkfuktängar och kalkkärr, tyvärr hårt åtgångna av dikningar även i ganska sen tid.

”Ålands vegetation” börjar med invandringen, också av de kulturbundna växterna. Vi finner en lista över de ballastväxter den berömda åländska segelsjöfarten förde med sig, nu samt och synnerligen försvunna. En modern införsel har ”flistuggen” i Godby svarat för med kåltistel *Cirsium oleraceum*, skogsstarr *Carex sylvatica* och annat från Baltikum, kanske inte heller så långlivat. Sedan skildras skogs-, myr- och sjötyper delvis med en annan terminologi än den vi känner från Sverige. ”Moskog” för skogarna i vår så kallade hedserie är inte dumt – ”hed” i detta sammanhang leder för många tanken fel. Ålands sjöar beskrevs utförligt i två avhandlingar från omkring 1950 och det står klart hur grundligt många av dem förändrats sedan dess



– vissa sjötyper finns knappast kvar idag. Havsstränderna med strandängstyper, hållkarstyper med mera får ett informationstätt men kanske överraskande litet utrymme; jag saknar begrepp som vattenstrand och landstrand. Det står inte heller mycket om landhöjningen, som alltså svarar för en viktig del av dynamiken i åländsk vegetation. Högsta punkten ligger 129 meter över havet och under drygt åtta tusen år har Åland formats – dock hittar jag ingen uppgift om hur hastigt landet höjer sig idag.

”Kulturlandskapet” får sitt eget avsnitt, även om Åland kan sägas vara helt och hållet ett kulturlandskap. Här ligger tonvikten på ängarna, särskilt lövängarna, som är författarnas särskilda specialitet. Ängarna lockade till de första egentliga vetenskapliga botaniska studierna på Åland, särskilt genom Alvar Palmgren ”Ålands blomsterkung” som han kallas i boken. Det framhålls att forskarna här tidigt insåg lövängen som skapad av odlingen, till skillnad från i Sverige där den vetenskapliga naturvården med något undantag betraktade lövängar som i stort sett opåverkad natur, med ödesdigra konsekvenser.

Dessa avsnitt är rikt och fint illustrerade med mycket vältagna färgbilder, de flesta av författarna själva, och man har lyckats väl med reproduktionen. Bilderna gör verkligen den åländska naturen full rättvisa och bör locka många läsare till ort och ställe.

”Naturskydd, fridlysta växter och naturreservat” ger mycket av historien och tankegångarna kring åländsk naturskydd. Många naturreservat har tillkommit framför allt sedan 1970-talet men ännu är bara en dryg procent av landytan skyddad som reservat. Förteckningen över fridlysta arter upptar 61 kärlväxter jämte fyra mossor och en lav (lunglav *Lobaria pulmonaria*), men det är att märka att man arbetar med två kategorier, ”skyddsvärda” och ”särskilt skyddsvärda”. För de senare gäller skyddet inte bara växten utan också biotopen. Tyvärr har flera av de fridlysta på senare år nog lämnat Åland, exempelvis axag *Schoenus ferrugineus*, gulyxne *Liparis loeselii* och honungsblomster *Herminium monorchis*. En skyddsvärd biotop som finns

eller funnits i mycket högre grad än i Uppland är saltskonorna, dessa små ytor i strandängarna där glasört *Salicornia europaea*, saltört *Suaeda maritima* och havsnarv *Spergularia marginata* kan växa, de två sistnämnda långt norr om sina svenska förekomster. Medan saltörten nära nog försvunnit på grund av upphört strandängsbete har havsnarven dykt upp på senare tid och har livskraftiga bestånd.

”Utforskningen av Ålands kärlväxtflora” inleddes av en kaplan i Geta på 1600-talet, men Linné noterade bara havtornet, när han restrött återvände hem över Åland från sin lappländska resa 1732. Hans förste resande apostel Christoffer Tärnström, omkommen i Bortre Indien, försvarade 1745 en avhandling om Åland, dock inte för Linné. Den främste 1700-talsbotanisten frånsett Linné som besökte Åland, Olof Swartz, nämns märkligt nog inte. Likt Linné återvände han 1780 hem över Åland från sin Lapplandsresa, men framför allt besökte han Åland 1781 med vackra botaniska resultat, till exempel rosettjungfrulin *Polygala amarella* som ny för Skandinavien och dvärgarun *Centaurium pulchellum* som ny för vetenskapen.

Under 1900-talet har många finländare skrivit digra avhandlingar om åländsk vegetation, särskilt om stränder, sjöar och lövängar – namn som Palmgren, Eklund, Jaatinen, Cedercreutz kan nämnas, och naturligtvis Hæggeström.

Florans huvuddel ”Växterna” förtecknar Ålands alla bofasta arter, omkring tusen stycken. Då behandlas förstås alla stora apomiktgrupper mycket kollektivt, med undantag för daggkäpporna. Familjernas ordningsföljd är den moderna med näckrosor och särvväxter i början, men det nya accepteras inte fullt ut, eftersom de nämnda familjerna ändå förs in bland de tvåhjärtbladiga.

Svenska är ju Ålands och därmed florans språk, men växtnamn ges också på latin (med auktor), finska, norska, danska, engelska och tyska. De fyra senare förvänar något, eftersom latinet alltså är botanisternas ”lingua franca” vad gäller namnen, och folkspråk förutom de inhemska ganska onödiga i floror. Ett ovanligt drag för en provinsflora är de korta morfologiska beskrivningar, som finns för varje art

och som kompletteras med Eeva Haeggströms (vågar jag på finlandssvenska skriva) kännspaka teckningar, som åtföljer flertalet artpresentationer i marginalen. De utgör i regel ett mellanting mellan habitus och detaljteckningar, och jag kan anta att dessa liksom beskrivningarna motiveras av att någon modern finlandssvensk flora inte existerar. Den finskspråkiga standardfloran "Retkeilykasvio" är kanske svårsläslig för många ålänningar. Man fäster sig också vid de finlandssvenska namnen för en del arter, såsom skogslüst för rödblåran *Silene rubra* och vårälskling för nagelörten *Draba verna*, onekligen mer poetiska än de rikssvenska.

Lokaluppgifterna är allmänt hållna och ganska kortfattade såväl för allmänna arter som för de stora sällsyntheterna, vilket kan vara välbetänkt. Viktigast för information om utbredningen är kartorna, som är frimärksmå men tydliga och upplyser om förekomst per socken eller kommun, storheter som ännu sammanfaller på Åland. Det finns 16 kommuner och utbredning anges med en symbol vid kyrkan, med variation för frekvens och försvinnande. Något förbryllar den stora ringen, som skall visa att arten före 1960 har varit minst tämligen allmän, men nu är borta (t.ex. källört *Montia fontana* och strandglim *Silene uniflora* ssp. *petraea* från Föglö, klibbglim *S. viscosa* från Kökar, backglim *S. nutans* från Brändö). Har verkligen alla dessa så snabbt försvunnit? Det är nog vanskligt att utan omsorgsfull inventering förklara arter utgångna, eller har man kanske sökt på alla sedan gammalt kända och andra lämpliga platser.

Tyvär missar dessa kartor var arterna egentligen hör hemma – "inland", kust eller havsband, snart sagt varje kommun har ju allt av detta om man som inland godtar det inre av stora öar. Det är ju klart att det underlag som finns inte medger en egentlig kartering av arterna, men kanske hade ett urval av arter kunnat exemplifiera utbredningstyper i den åländska floran. Det hade kunnat sättas i relation till avsnittet om skärgårdens längszoner i ett av inledningskapitlen. Visserligen visar ståndortsuppgifterna var arten i stort hör

hemma, men kartor hade varit mycket mer åskådliga.

Kan då en upplanning se något exotiskt i Ålands flora? Ja, i varje fall en art kan ge besked om att man är på Åland och inte i Roslagen, den nära nog överallt närvarande finnoxeln *Sorbus hybrida* eller oxelrönn som är det officiella namnet på Åland. Den är mycket allmän i skogsbryn, på bergknallar och i öppna skogar och finns här och var också inne i granskogar. En enda åländsk art är inte funnen i Sverige, nämligen tuvslök *Melica picta* som numera är funnen på ett tiotal ställen söder och väster om Mariehamn och i övrigt i Norden på några platser utmed Finlands sydkust. När skall den påträffas i Roslagen?

Den vackra boken pryds av ett påfallande blågult omslag – gullviva (Ålands landskapsblomma?) mot blå himmel – men med stanken av röda nektartecken i gullvivans krona visar det ändå Ålands färger. Förhoppningsvis lockas många botaniskt intresserade rikssvenskar att med denna flora i bagaget besöka Åland och finna övärldens alla "behageligheter", som redan Swartz uttryckte det i ett brev från Jomala till Thunberg i Uppsala.

✿ BENGT JONSELL

### Ålands flora

Carl-Adam & Eeva Hæggström 2008. Eget förlag. 436 sidor. ISBN 978-952-92-4280-9. Kan beställas från Skogsjö Media, Pensionatsvägen 7, AX-221 00 Mariehamn, Åland/Finland (e-post: [hskogsjo@aland.net](mailto:hskogsjo@aland.net)). Pris €62 + frakt.

### Säljes

12 lådor med botanik- och naturböcker. Cirka 30–40 böcker i varje. Pris 50 kr per låda. 7 lådor naturskildringar Sverige och internationella, 1 låda moss- och lavfloror, 1 låda fågel-, fisk- och svampböcker, 1 låda naturreseböcker Sverige och geografiböcker, 1 låda geologiböcker, 1 låda insektsböcker.

Kontakta Kristina Westling (tel. 08-93 16 47, e-post: [kristina.westling@telia.com](mailto:kristina.westling@telia.com)).